

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ		
1. Датум и орган који је именовао комисију: 27. април 2023. године, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Новом Саду		
2. Састав комисије у складу са <i>Правилима докторских студија Универзитета у Новом Саду</i> :		
1. <u>Дејан Јанковић</u> презиме и име	<u>редовни професор</u> звање	<u>Социологија, 28.10.2021</u> ужа научна област и датум избора
<u>Пољопривредни факултет у Новом Саду</u> установа у којој је запослен-а	<u>председник</u> функција у комисији	
2. <u>Алексеј Кишјухас</u> презиме и име	<u>ванредни професор</u> звање	<u>Социологија, 01.11.2020.</u> ужа научна област и датум избора
<u>Филозофски факултет у Новом Саду</u> установа у којој је запослен-а	<u>члан</u> функција у комисији	
3. <u>Марко Шкорић</u> презиме и име	<u>редовни професор</u> звање	<u>Социологија, 14.06.2021.</u> ужа научна област и датум избора
<u>Филозофски факултет у Новом Саду</u> установа у којој је запослен-а	<u>члан, ментор</u> функција у комисији	
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ		
1. Име, име једног родитеља, презиме: Милош, Миленко, Перовић		
2. Датум рођења, општина, држава: 17.07.1980., Врбас, Србија		
3. Назив факултета, назив претходно завршеног нивоа студија и стечени стручни/академски назив: Филозофски факултет у Новом Саду, Основне студије социологије, мастер социологије		
4. Година уписа на докторске студије и назив студијског програма докторских студија: 2018, Докторске студије социологије		
III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:		
Критика схватања прекаријата као нове друштвене класе		

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Навести кратак садржај са знаком броја страница, поглавља, слика, схема, графикона и сл. Докторска дисертација садржи 316 страница, 580 референци и 2 табеле, а састоји се од увода, шест поглавља, више одељака унутар ових поглавља и закључка.

Увод (1-5 стр.) у ком је представљен предмет истраживања

Прво поглавље I Критика појма прекаријата (6-70 стр.) садржи четири одељка који се састоје од више пододељака. У првом одељку, 1. Прекарни рад (6-13 стр.), прегледом релевантне литературе дефинисан је прекарни рад и установљено је порекло овог појма. У другом одељку, 2. Друштвена класа (14-31 стр.), приказана су доминантна теоријска схватања феномена друштвене класе у социологији са циљем провере основне хипотезе према којој прекаријат не представља посебну класу у класној хијерархији савременог друштва. Различита одређења појма друштвене класе у социологији разматрана су у пододељцима 2.1. Марксов појам друштвене класе (15-26 стр.), 2.2. Веберова концепција класне структуре (26-29 стр.) и 2.3 Латентна класна анализа (29-31 стр.). Трећи пододељак, 3. Стендингово схватање прекаријата као нове опасне класе (31-49 стр.), посвећен је прегледу основних увида Гаја Стендинга који представљају примарну референтну тачку савремених разматрања о прекарном раду и прекаријату. Његово становиште о наведеним феноменима додатно је елаборирано у пододељцима 3.1. Узроци раста прекаријата (36-39 стр.), 3.2. Демографија прекаријата (39-43 стр.) и 3.3. Политичке последице прекаријације (43-49 стр.). У четвртном одељку прво поглавља приказана је критика Стендинговог становишта (49-70 стр.) - у пододељцима 4.1. Критика Стендингове методологије (50-57 стр.), 4.2. Критика Стендингове политичко-идеолошке позиције (57-61 стр.) и 4.3. Питање „независних уговарача“ или samozапослених (61-70 стр.).

Друго поглавље, II Прекарни карактер рада у капиталистичкој економији (71-101 стр.) састоји се од два одељка и пет пододељака у којима је презентована Марксова теоријска анализа капиталистичког начина производње коју износи у свом најзначајнијем делу *Капитал*, како би се показало да, супротно Стендинговој тврдњи, прекарни рад није нов феномен, већ нужна претпоставка функционисања капиталистичког начина производње. Ово поглавље је неопходно како би се разумело зашто прекарни рад уопште постоји у капитализму. Став о прекарном раду као структурном услову капиталистичке акумулације кандидат подупире Марксовом теоријом вредности и његовом критиком политичке економије која се у најкраћим цртама излаже у читавом другом поглављу. Називи одељака и пододељака су: 5. Марксово схватање апсолутног закона капиталистичке акумулације (71-95 стр.), 5.1. Предмет критике политичке економије (75-78 стр.), 5.2. Рад као роба и као извор вредности (78-87 стр.), 5.3. Вишак вредности и теорија експлоатације (87-95 стр.), 5.3.1. Апсолутни и релативни вишак вредности (90-92 стр.), 5.3.2. Најамнина од времена и најамнина од комада (92-95 стр.) и 6. Процес капиталистичке акумулације и стварање резервне армије рада.

Треће поглавље, III Глобализација капитализма и прекаријација рада (102-135 стр.), састоји се од два одељка и четири пододељка у којима су представљени релевантни подаци о неједнаком развоју глобалног економског система, распрострањености несигурних и нестандартних облика рада у укупној запослености на глобалном нивоу и у појединим регионима света, те начину на који се одвија међународна подела рада. Називи одељака и пододељака су: 7. Теоријско осветљавање империјализма (109-127 стр.), 7.1. Економска основа империјализма (112-116 стр.), 7.2. Империјализам и глобализација (116-119 стр.), 7.3. Извоз капитала и империјализам (119-123 стр.), 7.4. Алтернативне теорије империјализма (123-127 стр.) и 8. Теорије зависности (127-135 стр.)

Четврто поглавље, IV Неолиберална прекаријација рада (136-178 стр.) садржи један одељак и 7 пододељака у којима је анализиран неолиберализам као економска, идеолошка и политичка парадигма чијом се имплементацијом створио друштвени и економски оквир за оспољење савремених облика прекарног рада. Називи одељка и пододељака су: 9. Шта је неолиберализам и које су његове карактеристике? (137-142 стр.), 9.1. Неолиберализам и историја класне борбе (142-150 стр.), 9.2. Успостављање неолибералног консензуса (150-159 стр.), 9.2.1. Друштвено-економски фактори уздицања неолиберализма (151-155 стр.), 9.2.2. Друштвено-политички чиниоци неолиберализације (155-158 стр.), 9.3. Економски учинци неолиберализма (159-164 стр.), 9.4. Хипериндивидуалистичка идеологија неолиберализма (165-170 стр.) и 9.5. Политичке последице неолиберализма (170-178 стр.).

Пето поглавље, V Манифестације прекарног рада у савременом друштву (179-217 стр.) састоји се од три одељка и девет пододељака у којима је анализиран прекарни рад у секундарном и терцијарном

сектору глобалне економије, прекарни рад у дигиталној економији и функција и положај мигрантске радне снаге у систему капиталистичке акумулације. Називи одељака и пододељака су: 10. Постиндустријско друштво између стварности и мита: прекарни рад у секундарном и терцијарном сектору глобалне капиталистичке економије 21. столећа (180-193 стр.), 11. Прекарни рад у дигиталној економији (193-213 стр.), 11.1. Структура дигиталне економије (197-213 стр.), 11.1.1. Прикупљање података као средства стварања нове вредности (198-199 стр.), 11.1.2. Власт монопола у дигиталном свету (199-201), 11.1.3. Центар и периферија дигиталног света (201-206 стр.), 11.2.1. Типови рада на дигиталним платформама (206-213 стр.), 11.2.1.1. Хонорарне тржнице (207-208); 11.2.1.2. Рад на малим задацима (microtasking) (208-209 стр.); 11.2.1.3. Конкурентски креативни групни рад (209 стр.), 11.2.1.4. Рад на дигиталним платформама за пружање услуга у друштвеном реалитету (209-213 стр.) и 12. Утицај мигрантске радне снаге на прекарност рада (213-217 стр.).

Шесто поглавље, VI Прекарнизација рада у српском друштву (218-268 стр.), састоји се од три одељка и осам пододељака у којима су анализирани стварне размере укупне радне прекарности у Србији, као и структурни узроци савремене прекарности рада у српском друштву. Посебна пажња је посвећена утврђивању реалне стопе незапослености у Србији, те прекарном раду у новинарској професији, прекарном раду у индустрији и дигиталној економији, те прекарном раду брзо растуће мигрантске радне снаге. Називи одељака и пододељака су: 13. Социјалистичка индустријализација, стварање радничке класе и специфичности преласка из социјализма у капитализам (220-230 стр.), 13.1. Незапосленост у СФР Југославији (226-230 стр.), 14. Стварање структурних услова за прекарнизацију рада након распада СФР Југославије (230-235 стр.), 15. Репродукција прекарног рада у Србији у 21. веку (235-268 стр.), 15.1. Деконструкција званичне стопе незапослености као предуслов за утврђивање стварних размера прекарног рада (240-246 стр.), 15.2. Регулација прекарног рада у Закону о раду (246-249 стр.), 15.3. Прекарност рада на тржишту рада Србије (249-268 стр.), 15.3.1. Стране директне инвестиције и прекарни рад у индустрији (250-256 стр.), 15.3.2. Прекарни рад медијских радника (256-259 стр.), 15.3.3. Прекарност радника у дигиталној економији (259-264 стр.) и 15.3.4. Мигрантска радна снага у Србији (264-268 стр.).

Закључак (269-284 стр.) је осмишљен као рефлексија свега написаног, уз посебан осврт на утицај који су на предмет истраживања оставиле две крупне кризе (COVID-19 и рат у Украјини) које су се десиле у току писања рада.

Након наведених поглавља налази се Литература (285-313 стр.).

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Наслов је концизан и недвосмислено упућује на предмет и садржај истраживања. У резимеу дисертације представљен је предмет истраживања уз кратак преглед садржине свих делова дисертације. Резиме је написан у складу са стандардима писања теоријских радова.

У првом поглављу кандидат на прецизан и систематичан начин анализира порекло и садржину појма прекарног рада и најзначајнија теоријска схватања друштвене класе у социологији. Овакав истраживачки поступак кандидату намеће потреба за испитивањем одрживости тврдње да је прекаријат нова друштвена класа у савременом друштву. Ову тезу заступа британски теоретичар Гај Стендинг, чије становиште је најзаслужније за популаризацију појмова прекарног рада и прекаријата у академском и публицистичком дискурсу. Из тог разлога кандидат у наставку првог поглавља излаже најзначајније увиде Гаја Стендинга о прекарном раду и прекаријату, те врши темељну критику Стендинговог становишта. Наглашавајући да је Стендингов увид у ове феномене оптерећен његовом политичко-идеолошком позицијом и бројним методолошким слабостима, кандидат теоријски утемељује властито истраживање прекарног рада и прекаријата које поставља у оквир целовитог проучавања капиталистичког начин производње и глобалног карактера овог социоекономског система.

У другом поглављу кандидат на концизан начин излаже Марксову теорију вредности, правдајући овај истраживачки поступак хипотезом да је прекарни рад иманентан капиталистичкој економији, те да као такав не представља нов социоекономски феномен, како то тврди Стендинг. Сходно томе, овде је изложена теорија експлоатације рада, са посебним нагласком на општи закон капиталистичке акумулације који Маркс излаже у 23. поглављу 1. тома *Капитала*. На том месту наглашава се функција коју у робном начину производње обавља категорија радничке класе која се назива резервном армијом рада или сувишним радничким становништвом. Управо у овој категорији радничке класе кандидат препознаје оно што се данас сматра прекарним радницима.

У трећем поглављу рада разматра се социоекономски систем капитализма и утврђује се на који начин глобални карактер капитализма утиче на савремене облике прекарног рада. У том смислу, кандидат реактуализује појам империјализма прегледом најзначајнијих теоријских објашњења овог феномена. Прави се јасна дистинкција између појмова империјализма и глобализације ставом да се појам глобализације у савременим социолошким расправама најчешће употребљава као „вредносно неутрални“ супститут појма империјализма. Кроз истраживање материјалног, економског порекла империјализма, кандидат излаже становиште да је глобални социоекономски систем подељен на империјални центар, полупериферију и периферију. Премда однос ових делова функционише на принципу међусобне зависности, у њему монополистички и финансијски капитал централних држава заузима надређени положај са којег диктира начин на који се обављају робна производња и акумулација капитала у глобалним размерама, као и начин на који се врши дистрибуција новостворене вредности у светској економији. Економска зависност капиталистичке периферије омогућава монополистичком капиталу центра да извози производњу на периферна подручја, на којима је цена рада знатно нижа. На овај начин извршена је темељна деиндустријализација капиталистичког центра коју кандидат сматра једним од најбитнијих узрока савремене прекарности рада.

Из тога следи и мишљење да је процес деиндустријализације и десиндикализације капиталистичког центра интензиван у актуелној, неолибералној фази историјата капитализма. Анализи феномена неолиберализма кандидат посвећује четврто поглавље дисертације. Неолиберализам је овде схваћен као свепожимајућа економска, политичка и идеолошка парадигма којом су систематски снижавана радничка права након периода својеврсног класног компромиса који је у капиталистичком центру био на снази од краја Другог светског рата до краја седамдесетих година 20. века. Кандидат сматра да је потреба за класним компромисом у овом периоду била наметнута постојањем снажног међународног радничког покрета и социјалистичког блока држава предвођених Совјетским Савезом. Овде је на уверљив начин представљен процес који кандидат назива „друштвеном контрареволуцијом у глобалним размерама“. Овакав став аргументује се чињеницом да је имплементацијом неолиберализма ниво радничких права систематски снижаван, док је стопа експлоатације рада перманентно повећавана. Зато се износи и теза да несигурност рада у овом периоду постаје транскаласни феномен. Током процеса неолиберализације прекарни рад је превазишао границе радничке класе, те данас обухвата и делове средње класе. На овој основи кандидат прави разлику између савременог појма прекарног рада и Марксовог појма релативно сувишног радног становништва, премда сматра да је суштина оба појма идентична. Из тога следи да

је савремени прекаријат сувишно радничко становништво у историјском контексту знатно развијених производних снага и потпуно глобализоване економије. У овом поглављу дисертације кандидат на опширан и систематичан начин излаже историјски контекст у којем се одвија процес неолиберализације капитализма, те друштвене, политичке и економске околности у којима је неолиберална идеологија заузела хегемону позицију у савременом друштву.

Пето поглавље дисертације посвећено је анализи манифестација прекарног рада у савременом друштву. Кроз дебату са тзв. теоријом постиндустријског друштва кандидат најпре утврђује да се укупан број запослених у пољопривреди и индустрији у глобалним оквирима повећава, упркос процентуалном смањењу уполсене радне снаге у овим секторима економије у укупној запослености. Потом се излаже анализа прекарности рада у секундарном и терцијарном сектору савремене економије, да би посебни одељци у овом поглављу били посвећени анализи радних односа у дигиталној економији и прекарног рада мигрантске радне снаге.

У шестом поглављу кандидат на опширан начин анализира прекарност рада у Србији, која је у самом европском врху по стопи друштвене неједнакости и распрострањености нестандартних облика рада. С обзиром на то да је кандидат мишљења да је савремена прекарност рада у српском друштву последица тзв. транзиције, односно деструкције социјалистичке економије и успостављања капиталистичких економских односа коју је пратила трансформацију друштвеног и друштвеног власништва у приватно, те уништење продуктивне базе друштва и деиндустријализације привреде, излаже се историјски преглед економских односа у српском друштву током 19. и 20. века. Овакав истраживачки поступак кандидат сматра неопходним како би се појмила веома висока стопа нестандартних (прекарних) облика запослења у укупној запослености у српском друштву. С обзиром на мањкавост методологије којом држава утврђује стопу незапослености у српском друштву, кандидат врши деконструкцију званичних статистичких података како би се приближно утврдила реална стопа незапослености која представља примарни узрок радне прекарности. Посебан одељак у овом поглављу посвећен је кодификацији прекарних облика запослења у Закону у раду. Напоследку, анализира се и прекарну запосленост у индустрији, дигиталној економији, новинарској професији и мигрантској радној снази.

У закључку се на сажет начин врши евалуација учињеног, али и наглашава се да су током писања дисертације глобалну економију задесиле две крупне кризе (COVID-19 пандемија и рат у Украјини) које су свака на свој начин нарушиле функционисање глобалне економије и оставиле бројне последице по светски прекаријат. Без амбиције да се бави дугорочним предвиђањима разрешења ових криза, кандидат ипак пружа увид у могуће правце разрешења противречности савременог капитализма и положаја прекаријата.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ:

Таксативно навести називе радова, где и када су објављени. Прво навести најмање један рад објављен или прихваћен за објављивање у складу са *Правилима докторских студија Универзитета у Новом Саду* који је повезан са садржајем докторске дисертације. У случају радова прихваћених за објављивање, таксативно навести називе радова, где и када ће бити објављени и приложити потврду уредника часописа о томе.

Перовић, М. (2016). Рад и подела рада у делу Карла Маркса. *Архе: часопис за филозофију* 13 (26): 259-274.

Перовић, М. (2018). Сто педесет година Марксовог *Капитала*. *Архе: часопис за филозофију* 14 (28): 233-251.

Перовић, М. (2018). Историја рецепције Марксовог мишљења (I део). *Архе: часопис за филозофију* 14 (29): 255-277.

Перовић, М. (2019). Историја рецепције Марксовог мишљења (II део). *Архе: часопис за филозофију* 15 (30): 45-66.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА:

Током истраживања кандидат делимично одустаје од хипотезе по којој је феномен прекаријата истоветан ономе што је Маркс у *Капиталу* назвао релативно сувишним радничким становништвом или резервном армијом рада. На промену првобитне претпоставке кандидата наводи спознаја да савремени прекаријат превазилази границе радничке класе и обухвата делове средње класе, што га чини транс класним феноменом. Он је мишљења да је улога прекаријата у капиталистичкој економији истоветна улози релативно сувишног становништва или резервне армије рада. Дакле, суштина ова два феномена је идентична, док су им појавни облици различити. Према мишљењу кандидата, феноменолошку разлику између ове две појаве треба тражити у историјским контекстима у којима се указују и развоју производних снага. Његов фундаментални став је да су, без обзира на развој производних снага, производни односи идентични онима који су били предмет Марксовог истраживања у *Капиталу*.

Самим тим што прекаријат представља транс класни феномен он не чини нову друштвену класу. Овде је такође кандидат вођен Марксовом концепцијом резервне армије рада пошао у изучавање феномена са претпоставком да је прекаријат само фракција радничке класе или субпролетаријат. Међутим, нотирајући постојање прекарне запослености и код оних категорија радног становништва која по животном стандарду и начину живота припадају средњој класи са сасвим несигурним запослењем, кандидат је одбацио полазну хипотезу. Без обзира на ову корекцију полазног становишта, потврђена је основна претпоставка да прекаријат није друштвена класа.

Структурне узроке несигурних облика рада кандидат идентификује у самом капиталистичком начину производње, у производним односима између рада (радне снаге) и капитала (власника средстава за производњу). Њих објашњава Марксовом теоријом експлоатације. Кандидат сматра да се са проблем несигурности рада не може изборити реформом социоекономског система чије постојање и репродуковање је условљено постојањем незапослености и несигурних облика рада. Кандидат сматра да су незапосленост и прекарни рад иманентни капиталистичком начину производње, односно да су нужна претпоставка за његово функционисање. Према његовом мишљењу укидање прекарног рада је могуће остварити једино укидањем капиталистичких односа у економији.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА:

Експлицитно навести позитивну или негативну оцену начина приказа и тумачења резултата истраживања.

Резултати истраживања су теоријске природе. У њима су садржани анализа и синтеза предмета истраживања који су изложени у дисертацији. Применом методологије коришћене у критици политичке економије (дијалектичког метода) у истраживању, на прецизан и систематичан начин одређени су појмови прекарног рада, друштвене класе, прекаријата, глобализације, империјализма, (нео)колонијализма и неолиберализма. На јасан начин је представљено објашњење функције прекарног рада у систему акумулације капитала, односно доказивање хипотезе да је прекарни рад неопходна, нужна претпоставка постојања капиталистичког начина производње. Кандидат на уверљив начин аргументује тезу да прекаријат није посебна друштвена класа, односно да је транс класни феномен. Ова дисертација представља значајан допринос у теоријским тумачењима прекарног рада и прекаријата.

IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Експлицитно навести да ли дисертација јесте или није написана у складу са наведеним образложењем, као и да ли она садржи или не садржи све битне елементе. Дати јасне, прецизне и концизне одговоре на 3. и 4. питање:

1. Да ли је дисертација написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме?

Дисертација је написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме.

2. Да ли дисертација садржи све битне елементе?

Дисертација садржи све битне елементе.

3. По чему је дисертација оригиналан допринос науци?

Дисертација представља значајан и оригиналан допринос у областима социолошке теорије и социологије рада. Допринос дисертације у области социологије рада јесте то што представља једно од првих целовитих теоријских објашњења феномена прекарног рада на српском језику. У

дисертацији је спроведена и свеобухватна критика најрелевантнијих теоријских интерпретација прекарног рада и прекаријата, на чему је утемељено оригинално становиште кандидата о предмету истраживања. Допринос дисертације социолошкој теорији огледа се у интердисциплинарном приступу предмету истраживања и реактуелизацији метода критике политичке економије у истраживању савремених друштвених феномена.

На основу анализе која је вршена програмом IThencinate који Филозофски факултет користи за проверу оригиналности текста у докторским дисертацијама, закључено је да индекс поклапања у раду кандидата Милоша Перовића износи 5%, у 120933 речи програм проналази 404 поклапања према 174 извора.

Поклапања се виде према следећим изворима:

1.	https://arhe.ff.uns.ac.rs	1%
----	---	----

Остала поклапања су мања од 1%.

4. Који су недостаци дисертације и какав је њихов утицај на резултат истраживања?
Дисертација нема недостатака који би утицали на резултате истраживања.

X ПРЕДЛОГ:

На основу наведеног, комисија предлаже:

- а) да се докторска дисертација прихвати, а кандидату одобри одбрана;
- б) да се докторска дисертација врати кандидату на дораду (да се допуни односно измени);
- в) да се докторска дисертација одбије.

Место и датум:

Нови Сад, 19.05.2023.

1. Дејан Јанковић, редовни професор

_____, председник

2. Алексеј Кишјухас, ванредни професор

_____, члан

3. Марко Шкорић, редовни професор

_____, ментор

НАПОМЕНА: Члан комисије који не жели да потпише извештај јер се не слаже са мишљењем већине чланова комисије, дужан је да унесе у извештај образложење односно разлоге због којих не жели да потпише извештај и да исти потпише.